

ЕВРОПСКА ДИРЕКТИВА О СУЗБИЈАЊУ ДОЦЊЕ У ИСПУЊЕЊУ НОВЧАНИХ ОБАВЕЗА И МОГУЋНОСТ ЊЕНЕ ИМПЛЕМЕНТАЦИЈЕ У НАШЕ ПРАВО

Апстракт: У уводу, аутор говори о доцњи у испуњењу новчаних обавеза, узроцима и последицама кашњења. Други део описује инструменте које предвиђа Директива 2000/35/ЕС од којих су најважнији право на камату, накнада трошкова наплате и забрана уговорних клаузула неправичних према повериоцу. Потом аутор анализира резултате истраживања о утицају Директиве 2000/35/ЕС и приказује иновативна решења предлога нове директиве из 2009. Четврти део посвећен је недостацима нашег Закона о висини стопе затезне камате, а закључак указује на решења из Директиве 2000/35/ЕС и актуелног Предлога која би требало преузети.

Кључне речи: доцња, новчане обавезе, камата, накнада трошкова, стопа затезне камате

Увод

Директиве су законски акти ЕУ којима се налаже државама чланицама да остваре одређени циљ, без диктирања начина на који ће то постићи. Треба их разликовати од регулатива које директно изазивају правне последице. У пракси се државама чланицама оставља одређени рок да би могле да створе услове за спровођење директиве (нпр. да измене прописе како би били у сагласности са директивом).

Пословна пракса у ЕУ је таква да привредни субјекти пружају услуге и продају робу другим привредним субјектима или јавним властима на одложено плаћање. Рок за испуњење обавезе одређен је уговором или прописом (нпр. условима јавне набавке) и најчешће је наведен на рачуну (фактури). Најкасније у том року добављач очекује исплату за пружене услуге, односно испоручену робу. Међутим, бројна плаћања (било да су дужници предузећа или јавне власти) касне у односу на противчинидбу, односно на рок предвиђен уговором, пословним обичајима или законом. Исплата после овог рока представља закаснелу исплату (енг. *late payment*), односно доцњу у испуњењу новчане обавезе.

Узроци кашњења у исплати новчаних обавеза су различити. Најшире посматрано, на поштовање обавеза утиче структура тржишта. Конкретније, од конкуренције зависи колико повериоци толеришу доцњу, односно колико дужници могу да одуговлаче са плаћањем. Страх од нарушавања пословних односа и губитка пословног партнера чешће делује на повериоце да не инсистирају на својим правима него на дужнике да буду ажурни. На извршење уговора утиче и опортунизам. Пословна култура се променила у смислу да ће многи менаџери расположива средства пре поново инвестирати, него искористити за испуњење обавеза – бити „добар дужник“ више није императив. Ипак најчешћи, али свакако не и оправдани, разлог за кашњење је недостатак средстава, односно недовољна ликвидност дужника. Бројни субјекти, поготово у периодима кризе, виде одуговлачење са плаћањем као једноставан и брз вид кредитирања, нарочито у ситуацији када не испуњавају услове за добијање правог кредита од банака. Неефикасна интерна организација дужника такође негативно утиче на ажурно плаћање. Јавне власти у великом бро-

ју случајева касне са исплатом зато што у доношењу одлука и спровођењу истих учествује велики број субјеката (државних органа, комисија, агенција), процедуре су компликоване, а комуникација успорена.

Доцња у испуњењу новчаних обавеза изазива како микро, тако и макроекономске последице. Дужниково кашњење делује директно на повериоца тиме што увећава трошкове пословања, успорава обрт капитала, води пропуштању пословних прилика и најзад, угрожава солвентност.

Индиректна штета је још већа. Кашњење са плаћањем може изазвати својеврсну ланчану реакцију где поверилац, због тога што му дужник није платио, пада у доцњу према својим повериоцима, они према својим итд., што је нарочито опасно у временима економске нестабилности и кризе када су смањене могућности за финансирање. Постоји још један вид посредне штете. Наиме, избегавајући ризик неблагоприятне наплате, правни субјекти се уздржавају од наступа на новим, њима непознатим тржиштима услед чега се смањује се и могућност власти да на тендерима дођу до најбољих понудиоца и тако најефикасније искористе новац пореских обвезника.

Заједно са доцњом, претерано дуги рокови за плаћање такође представљају озбиљну препреку успостављању здраве пословне климе, нарочито у случају малих и средњих предузећа. Процене кажу да се само у Уједињеном Краљевству у сваком тренутку малим и средњим предузећима дугује 7 милијарди фунти са закашњењем и да 10.000 фирми годишње пропадне због тога.¹

Ова два повезана проблема (дужничка доцња, дуги рокови плаћања) не само да угрожавају опстанак привредних субјеката него доводе и до нестанка радних места када дође до њихове ликвидације услед стечаја. Истраживање о европским обичајима у плаћању из 1997. које је финансирала Европска комисија показало је да 62% компанија има озбиљне проблеме услед плаћања са закашњењем, док је из истог разлога угрожен опстанак 33% фирми.²

¹ Business Law Review, 23/2002, стр. 254.

² Истраживање: *The European Payments Habits Survey*, спровела *Intrum Justitia* (<http://www.intrum.com>), извор доступан на: http://www.eucomed.org/upload/pdf/tl/2001/portal/publications/position_papers/2001-12_late_payment_of_medical_technology.pdf.

Несметано функционисање јединственог тржишта један је од главних циљева ЕУ, а кашњење са плаћањем ограничава преко-гранични промет роба и услуга па представља велику препреку његовом остварењу.³ Стање додатно отежава чињеница да су уобичајени рокови плаћања као и пословна пракса значајно различити од државе до државе. Привредним субјектима треба омогућити такве услове да наступање на иностраним тржиштима не носи већи ризик него на домаћем. То се не може постићи националним законодавством већ је неопходан пропис на нивоу ЕУ. 1. Директива 2000/35/ЕС

1.1. Настанак и циљ Директиве 2000/35/ЕС

У намери да реши проблем кашњења са плаћањем, а нарочито са мотивом да помогне малим и средњим предузећима,⁴ Европска комисија је на захтев Европског парламента започела активности у том смеру. Дана 12. маја 1995. усвојен је документ под називом „Препорука о роковима плаћања у комерцијалним трансакцијама“.⁵ Будући да је акт позитивно оцењен, Европски парламент позвао је Комисију да на основу Препоруке предложи директиву што је пре могуће. Тако је, после вишегодишње процедуре, 29. јуна 2000. настала Директива о борби против доцње у плаћању у трговинским пословима (алтернативни превод назива: Директива о сузбијању закаснелих исплата у комерцијалним трансакцијама, у наставку текста Директива 2000/35/ЕС).⁶ Значај овог прописа је велики јер је то био први пут да се Европска Унија бави кључним темама облигационог права, а да се не ради о заштити потрошача.⁷

³ Иако у ЕУ „нема граница“, у актима ЕУ се често користи термин *cross border* (преко границе).

⁴ Директива је део стратегије за развој малих предузећа (до 250 запослених), пошто она чине 99% свих предузећа у Унији. Види: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/small-business-act/index_en.htm.

⁵ Види: Recommendation on payment periods in commercial transactions, OJ L 127, 10.6.1995, стр. 19.

⁶ Званични назив: Directive 2000/35/EC of the European Parliament and of the Council of 29 June 2000 on combating late payment in commercial transactions.

⁷ Pilar Perales Viscasillas: *Late Payment directive 2000/35 and the CISG*, Pace international law review 19/2007, стр. 126.

Закаснило плаћање представља повреду уговора која је у већини држава чланица финансијски примамљива за дужнике услед ниских затезних камата и/или спорих судских поступака. Циљ Директиве 2000/35/ЕС је преокрет ситуације у смислу да санкције у случају кашњења буду такве да обесхрабре дужника да то чини.

Директивом 2000/35/ЕС је постављен минимум права повериоца без директног утицаја на национална законодавства, али је чланицама остављен рок да до 8. августа 2002. донесу или измене прописе како би били у складу са њом. Државама је остављена слобода да дају повериоцима већа права од оних које обезбеђује овај пропис.

Директива 2000/35/ЕС додирује срж приватног права тиме што уређује односе између дужника и повериоца, говори о повреди уговора, затезној камати и штети. Отвара питање задржавања права својине и залази на поље процесног права постављајући критеријуме за наплату неспорних потраживања. Још је значајније што ограничава аутономију воље у циљу заштите економски слабије стране.⁸

Пропис се састоји од свега 8 чланова: 1. домашај директиве; 2. основне дефиниције; 3. камата; 4. задржавање права својине; 5. поступак наплате неспорних потраживања; 6. транспоновање у националне прописе; 7. ступање на снагу и 8. завршне одредбе.

1.2. Послови и субјекти на које се Директива 2000/35/ЕС односи

Прва два члана одређују домашај директиве 2000/35/ЕС што значи да се њима дефинишу правни послови и субјекти на које се она односи.

Директива 2000/35/ЕС важи за „комерцијалне трансакције“, односно промет између предузећа као и између предузећа и јавних власти, конкретније, односи се на плаћања за испоручену робу или извршене услуге.

Предузећа, у смислу Директиве 2000/35/ЕС, су све организације које на тржишту наступају као самостални субјекти рачунајући ту и појединце-предузетнике. У „јавне власти“ спадају субјекти јавног права који су основани ради остварења општих интереса и немају

⁸ Reinhard Schulte-Braucks et al.: *The Late Payment Directive – a step towards an emerging European Private Law*, *European Review of Private Law* 4/2003, стр. 521.

индустријски или комерцијални карактер, имају својство правног лица, и финансирани су у целини или претежно од стране државе, регионалних или локалних власти (нпр. школе, болнице, јавна предузећа, државне агенције и органи).⁹

Директива 2000/35/ЕС се не примењује на односе са потрошачима нити важи за потраживања регулисана другим прописима као што су нпр. чековне и меничне обавезе, накнада штете, премија осигурања и сл., али важи за уговорне обавезе када су стране уговорнице лица која се баве тзв. слободним професијама (уметници, доктори, адвокати и сл.).

Централни појам дефинисан је једноставно: „Закасна исплата постоји у случају када дужник прекорачи уговорени или прописани (законски) рок“.¹⁰ Тиме је усвојен „објективни“ појам дужничке доцње који је прихваћен и у нашем праву.¹¹

1.3. Камата због кашњења са плаћањем

Поверилац има право на затезну камату од тренутка доспелости обавезе. Тај моменат је најчешће одређен самим уговором па зато Директива 2000/35/ЕС прописује да затезна камата почиње да тече почев од дана који следи датум или рок који је уговором одређен за исплату.¹²

У случају када време исплате није одређено уговором, Директива 2000/35/ЕС не инсистира на обавези повериоца да опомене дужника већ прописује да поверилац стиче право на затезну камату 30 дана након што је дужник примио рачун или сличан захтев за плаћа-

⁹ Појам јавних власти одређује се на основу аката:

Council Directive 92/50/EEC of 18 June 1992 relating to the coordination of procedures for the award of public service contracts; Council Directive 93/36/EEC of 14 June 1993 coordinating procedures for the award of public supply contracts; Council Directive 93/37/EEC of 14 June 1993 concerning the coordination of procedures for the award of public works contracts; Council Directive 93/38/EEC of 14 June 1993 coordinating the procurement procedures of entities operating in the water, energy, transport and telecommunications sectors.

¹⁰ Директива 2000/35/ЕС, чл. 2. ст. 2.

¹¹ Види чл. 324. ЗОО. Више о субјективном и објективном схватању доцње и затезној камати: Слободан Перовић, Облигационо право, Београд, 1981, стр. 96.

¹² У Директиви се користи термин *statutory interest*, што значи законска камата, али је правилнији превод *затезна камата*.

ње.¹³ Уколико није сигурно када је дужник примио рачун или је рачун примљен пре него што поверилац извршио своју обавезу, рок од 30 дана тече од дана када је дужник примио робу или му је пружена услуга. Ако је законом или уговором предвиђена контрола робе у циљу утврђивања саобразности са уговором, рок од 30 дана тече почев од завршетка контроле или по достављању рачуна у зависности од тога који од ових догађаја је каснији.

Поверилац има право на затезну камату само ако су испуњене две претпоставке, и то: (1) да је испунио своје обавезе и (2) да није примио дуговани износ на време због догађаја за који је дужник одговоран.¹⁴ Уколико не постоји дужникова одговорност, поверилац нема право да захтева камату (нпр. ако поверилац није добио новац зато што банка има проблем са рачунарским системом, нема одговорности дужника, па нема ни камате).

1.3.1. Висина каматне стопе и право на накнаду

Релевантна је каматна стопа предвиђена уговором.¹⁵ Уколико такве одредбе нема, важи каматна стопа која се одређује тако што се на референтну каматну стопу Европске централне банке,¹⁶ дода најмање 7 процентних поена (нпр. ако је референтна каматна стопа 1%, каматна стопа износи 8%).¹⁷ Стопа затезне камате коју директива прописује састоји се из два дела: референтне стопе (*reference rate*) - каматне стопе коју је примењивала Европска централна банка на

¹³ Дакле, поверилац стиче право на затезну камату „аутоматски“, без обавезе да опомене дужника. Алузијом на *dies interpellat pro homine*, можемо рећи *lex interpellat pro homine*.

¹⁴ Чл. 3. тачка ц. Директиве 2000/35/ЕС.

¹⁵ Директива 2000/35/ЕС уважава аутономију воље странака. По Закону о облигационим односима уговорена каматна стопа важи и у случају доцње уколико је виша од затезне камате, али се мора кретати у законом одређеним оквирима (види чл. 277. ст. 2. и чл. 399.).

¹⁶ Доступно на: <http://www.ecb.int/home/html/index.en.html>. Референтна каматна стопа дефинисана је на вебсајту Народне банке Србије на следећи начин: каматна стопа према чијим променама се управљају друге каматне стопе.

¹⁷ У Немачкој се додаје 8 процентних поена, види BGB 288/2; У Великој Британији такође 8, види: *Late Payment of Commercial Debts (Interest) Act 1998*; У Шпанији, Белгији, Француској, Финској, Ирској, Италији, Естонији, Литванији, Португалу и Луксембургу додаје се 7 процентних поена.

своје главне послове рефинансирања обављене пре првог календарског дана у датом полугодишту, и марже (*margin, marge*) која износи још најмање седам процентних поена.¹⁸ Каматна стопа на главне послове рефинансирања (енг. *main refinancing operations* - MRO) је стопа која обезбеђује главни део ликвидности банкарског система.¹⁹ Уколико држава чланица није прихватила евро, уместо референтне каматне стопе Европске централне банке користи се одговарајућа каматна стопа националне банке.²⁰ Референтна каматна стопа одређена на почетку полугодишта примењује се до краја полугодишта (дакле мења се два пута годишње).²¹

Поред камате, поверилац има право и на правичну накнаду свих „релевантних“ трошкова које има услед закаснелог плаћања, сем у случају када дужник није одговоран за кашњење.²² Ова накнада није прецизније дефинисана, али Директива 2000/35/ЕС стипулише да мора да буде пропорционална главном дугу. Државе чланице могу одредити максималне износе накнаде за различите износе дуга.

¹⁸ Маја Станивуковић: *Стопа затезне камате на уговорна потраживања у страног валути*, Правни живот, вол. 57, бр. 12/2008, стр. 225.

¹⁹ Маја Станивуковић, оп. цит, стр. 223.

²⁰ Чл. 3. тачка д. Директиве 2000/35/ЕС.

²¹ Кретање стопе затезне камате (са маржом од 7 поена):

Период	Референтна стопа %	Маржа %	Стопа затезне камате %
7.11.2002- 31.12.2002	3,35	+7	10,35
1.1.2003-30.6.2003	2,85	+7	9,85
1.7.2003-31.12.2003	2,10	+7	9,10
1.1.2004-30.6.2004	2,02	+7	9,02
1.7.2004-31.12.2004	2,01	+7	9,01
1.1.2005-30.6.2005	2,09	+7	9,09
1.7.2005-31.12.2005	2,05	+7	9,05
1.1.2006-30.6.2006	2,25	+7	9,25
1.7.2006-31.12.2006	2,83	+7	9,83
1.1.2006-30.6.2007	3,58	+ 7	10,58
1.7.2007-31.12.2007	4,07	+7	11,07

²² Чл. 3. тачка е. Директиве 2000/35/ЕС.

1.3.2. Резерва у одређеним случајевима

За одређене категорије уговора (дефинисане националним правом) државе чланице могу одредити другачије рокове после којих камата тече, али они не могу бити дужи од 60 дана.²³ У тим случајевима уговорне стране морају бити спречене да уговарају дуже рокове или каматна стопа мора бити значајно виша од оне предвиђене Директивом 2000/35/ЕС.

Државе чланице могу искључити деловање Директиве 2000/35/ЕС када су у питању: 1. потраживања од дужника који је у стечају; 2. уговори закључени пре 8. августа 2002; 3. потраживања камате мање од 5 евра.²⁴

1.3.3. Слобода уговарања и спречавање злоупотребе положаја

Директива 2000/35/ЕС уважава принцип аутономије воље, али спречава злоупотребу слободе уговарања на штету повериоца. Таква злоупотреба постоји у случају када дужник захтева боље услове плаћања како би ојачао своју ликвидност чинећи то на рачун повериоца, као и у случају када главни извођач радова намеће подизвођачима или добављачима теже услове од оних које њему поставља инвеститор.²⁵ Директива 2000/35/ЕС се не односи на прописе којима се уређује закључење уговора нити утиче на пуноважност уговорних клаузула које су неправичне према дужнику.

Уговорне клаузуле које су несразмерно тешке за повериоца, а односе се на рокове плаћања или су супротне нормама директиве о камати ништаве су или дају право на накнаду штете.²⁶ Које су то клаузуле, зависи од конкретног случаја. Приликом процене суд ће, узимајући у обзир пословне обичаје и природу предмета уговора, размотрити да ли је дужник имао објективне разлоге да одступи од стандарда предвиђених Директивом 2000/35/ЕС. Уместо неправичних клаузула, уколико такве постоје, примениће се норме Директиве 2000/35/ЕС сем ако суд не утврди друге услове који су правични.

²³ Директива 2000/35/ЕС, чл. 3. ст. 2.

²⁴ Директива 2000/35/ЕС, чл. 6. ст. 3.

²⁵ Види преамбулу Директиве 2000/35/ЕС ст. 19.

²⁶ Директива 2000/35/ЕС, чл. 3. ст. 3.

Према томе, циљ овог прописа је да се рок плаћања сведе на 30 дана, осим када уговором није предвиђен дужи рок који ће важити једино у случају ако није наметнут повериоцу.

Државе чланице су дужне да у интересу повериоца и заштите конкуренције примене ефективне мере ради превенције уговарања неправичних клаузула. Ове мере обухватају и омогућавање организацијама које су званични представници малих и средњих предузећа да пред судовима или другим релевантним органима покрећу поступке у складу са националним правом ради стављања ван снаге односно спречавања наметања неправичних клаузула које често долазе до изражаја у типским уговорима које користе јавне власти када закључују послове са малим и средњим предузећима.

1.4. Задржавање права својине

Директива 2000/35/ЕС налаже државама чланицама да омогуће примену уговорних клаузула којима се дозвољава продавцу да задржи право својине на продатој роби док му целокупни износ цене не буде исплаћен, уколико је то уговорено са купцем пре испоруке робе, ако су оне пуноважне по националном праву на које упућују правила међународног приватног права.²⁷ Пажљива анализа ових одредби наводи на закључак да за робу на којој је задржано право својине више не важи *lex rei sitae*. Уместо тога, судбину продавчеве робе одредиће *lex contractus*, а ако оно уговором није одређено онда право државе продавца.²⁸ Државе чланице могу донети посебне прописе којим се уређује давање учешћа.

1.5. Наплата неспорних потраживања

За остварење циљева постављених Директивом 2000/35/ЕС неопходно је да правила процесног права буду таква да се повериоцу омогући брз и ефикасан судски поступак. Државе чланице морају обезбедити да се извршни наслов може издејствовати у року од 90 дана од повериоачеве тужбе суду или другом надлежном органу, без

²⁷ Чл. 4. Директиве 2000/35/ЕС.

²⁸ Више о томе: Reinhard Schulte-Braucks et al., нав. дело, стр. 534; Gerard McCormack: *Retention Of Title and EC Late Payment Directive*, Journal of Corporate Law Studies, 1/2001, стр. 501.

обзира на износ дуга, уколико је потраживање неспорно.²⁹ Ову обавезу државе ће спровести уз поштовање националних прописа. У рок од 90 дана не рачунају се периоди доставе докумената, одлагања која је изазвао поверилац и сл. (нпр. ради исправке поднеска).

Директива 2000/35/ЕС дефинише „извршни наслов”, али не уређује поступак за његово добијање, нити начин извршења. „Извршни наслов“ је свака одлука, пресуда или решење суда или другог одговарајућег органа која омогућава повериоцу да у принудном извршном поступку наплати потраживање од дужника, одједном или у оброчима. Ови акти морају бити правоснажни.

Национални процесни прописи који обезбеђују ефикасну наплату неспорних потраживања примењиваће се једнако у корист свих повериоца који имају седиште у ЕУ.

2. Ефекти Директиве 2000/35/ЕС

Европска комисија уложила је значајна средства у више студија како би оценила учинке Директиве 2000/35/ЕС. У једном таквом истраживању истиче се да је кашњење са плаћањем после 2002. (крајњи рок транспозиције) у ЕУ значајно смањено, али не и елиминисано: просечно кашњење је сведено са 16 дана у 1995. на 12,8 у 2006. години.³⁰

У наставку рада анализираћемо резултате поменутих истраживања и осврнути се на питања која су остала отворена. Директива 2000/35/ЕС је имплементирана у национална законодавства, али и даље постоје велике разлике међу државама што се рокова плаћања и примене прописа тиче. У Француској се нпр. Директива 2000/35/ЕС не примењује када су дужници доктори, адвокати, нотари, зубари и сл. иако сам акт налаже супротно.³¹

²⁹ Директива 2000/35/ЕС, чл. 5.

³⁰ Истраживање: *Review of the effectiveness of European Community legislation in combating late payments*, завршено октобара 2006, финансирано од Европске комисије, доступно на: http://ec.europa.eu/enterprise/regulation/late_payments/doc/finalreport_en.pdf.

³¹ Ипак треба истаћи да се тзв. слободне професије помињу у ставу 14. преамбуле, али не и у самом тексту Директиве.

Макроекономски показатељи као што су број стечаја, незапосленост и преко-гранични промет имају повољан тренд, али то није искључиво утицај Директиве 2000/35/ЕС. Донекле је промењен однос према кашњењу, а пословна култура по том питању је побољшана.

Најнеажурнији дужник и даље је јавни сектор, нарочито здравство. Тако нпр. кашњење грчких болница је преполовљено, али и после измена националног права доцња у просеку траје неприхватљивих 330 дана, у Италији 338,³² Португалу 200, на Малти 150 дана.³³

Сматра се да прописана каматна стопа није довољно висока да одврати дужнике од доцње и да накнада због кашњења има ограничено дејство зато што „релевантни трошкови наплате“ нису јасно дефинисани и разграничени од камате. Није задовољавајуће дефинисано ни које се уговорне одредбе сматрају неправичним према повериоцу.

И поред поменутих недостатака, истраживања показују да су сви инструменти предвиђени Директивом 2000/35/ЕС ефикасни, издвајајући одредбе које се односе на *pactum reservati domini*. Наиме, будући да су сва национална права познавала овај институт и пре Директиве 2000/35/ЕС, не може се утврдити колики је њен непосредни утицај. Штавише, као пример да *pactum reservati domini* није од користи за борбу против кашњења у плаћању наводи се случај продаваца медицинске опреме и апарата јер из очигледних разлога они не могу захтевати повраћај државине ствари које служе за спасавање живота.³⁴

Примена Директиве 2000/35/ЕС у пракси показала је још неке слабости. Без обзира на права која гарантује овај акт, многи субјекти, а нарочито мала и средња предузећа не захтевају камату иако су на то овлашћени. За многе повериоце административни трошкови везани за активности ради наплате камате нису економски оправда-

³² *Il sore 24 ore sanita* godina IX, бр. 21.

³³ Истраживање: *Late Payments In Europe For IVDS*, EDMA, 2005, стр. 3.

³⁴ Истраживање: *EUCOMED situation summary and guidance for members on the late payments directive*, EUCOMED, 2001, стр. 7.

ни, па зато желе да их избегну, нарочито када су у питању мањи износи.³⁵

Још један практични проблем је чињеница да се укупни износ затезне камате може израчунати тек када дужник исплати целокупно потраживање. То значи да поверилац мора да сачека исплату да би знао тачан износ камате који може да захтева.³⁶

Кашњење са плаћањем је нарочито неоправдано ако је дужник солвентан, али не жели да плати. Ово посебно важи за субјекте јавног права који су у бољој позицији него привредни субјекти. Јавни сектор има стабилан и предвидљив прилив средстава, долази до кредита лакше и по повољнијим условима од приватних правних лица, а истовремено мање зависи од изградње сталних и дуготрајних пословних односа (због тзв. природног монопола). Зато они и не воде рачуна о ажурном плаћању, а такво кашњење не само да штети повериоцима него је неефикасно за друштво у целини. Због тога за њих морају да важе строжа правила.

На крају, неке одредбе Директиве 2000/35/ЕС су нејасне и тешко применљиве у пракси. То је нарочито случај са непрецизном дефиницијом „релевантних трошкова наплате“ као и са нормама о камати зато што пропис не уређује начин обрачуна камате.³⁷

Из ових разлога, али и због закључка да је ризик за дужника у случају кашњења са плаћањем сувише мали да би изазвао значајнију промену у његовом понашању, Европска комисија предложила је априла 2009. измене Директиве 2000/35/ЕС, уважавајући већину ставова истраживача.

3. Предлог нове директиве о сузбијању кашњења у плаћању у комерцијалним трансакцијама

Предлог нове директиве има два циља: 1. суочити дужнике са мерама које ће их успешно одвратити од кашњења; 2. обезбедити

³⁵ Сажетак процене утицаја предлога нове директиве, стр. 3, доступно на: http://ec.europa.eu/enterprise/regulation/late_payments/doc/8_april_2009/summary_impact_assessment_en.pdf.

³⁶ Психолошка баријера спречава повериоца да тражи и камату када му је дуг коначно исплаћен.

³⁷ Сажетак процене утицаја предлога нове директиве, стр. 3.

повериоцима инструменте који омогућавају ефектно и потпуно остварење њихових права. Због обима измена одлучено је да Директива 2000/35/ЕС буде прерађена. У даљем тексту ћемо указати на најважније промене у односу на постојећи пропис.

3.1. Каматна стопа, начин обрачуна

Што се висине каматне стопе тиче, промена нема (референтна каматна стопа ЕЦБ увећана за најмање 7 процентних поена), међутим, квалитативни помак постоји јер Предлог уређује начин обрачуна камате: затезна камата се израчунава на дневној бази, применом простог каматног рачуна (у Директиви 2000/35/ЕС метод обрачуна није одређен). Поред тога, прецизирано је: „Каматна стопа за први семестар сваке текуће године је она која важи 1. јануара те године, а за други семестар она која важи 1. јула исте године.“ Рокови значајни за обрачун камате се рачунају у складу са Регулацивом 1182/71 о рачунању рокова, датумима и временским ограничењима.³⁸

3.2. Накнада трошкова наплате потраживања

Питање накнаде трошкова показало се као спорно услед непрецизности Директиве 2000/35/ЕС. Предлог садржи детаљне норме. Поверилац има право на посебну накнаду (уколико ово право није искључено уговором), и то:

за потраживања мања од 1.000 евра, фиксни износ од 40 евра,

за потраживања од 1.000 до 10.000 евра, фиксни износ од 70 евра,

за потраживања преко 10.000 евра, 1% од износа који представља основу за рачунање камате.

Ова накнада припада повериоцу без обзира да ли је опоменуо дужника, као компензација интерних трошкова. Уз поменуте износе, поверилац има право на разумну накнаду преосталих трошкова, осим у случају када дужник није одговоран за кашњење.

³⁸ Пун назив: Regulation (EEC, EURATOM) no 1182/71 of the Council of 3 June 1971 determining the rules applicable to periods, dates and time limits.

3.3. Дуговање јавних власти

Рок плаћања, када су дужници јавне власти, ограничава се на максималних 30 дана. Стране изузетно могу уговорити дужи рок у случају да је то оправдано околностима случаја.

Поверилац има право на затезну камату без обавезе да дужника опомене, под условом да је испунио своје обавезе и да је дужник одговоран што поверилац није исплаћен на време. У том случају камата почиње да тече наредног дана од оног који је уговором одређен за исплату. Ако рок исплате није одређен уговором, камата почиње да тече аутоматски: 30 дана након пријема рачуна, односно пријема робе (уколико је рачун примљен пре робе или се не зна када је дужник примио рачун), или 30 дана након завршетка контроле саобразности робе са уговором (уколико је дужник примио рачун раније). Поступак контроле лимитиран је на 30 дана.

Поврх камате, поверилац има право на једнократну накнаду од 5% износа дуга.³⁹ Ова врста пенала, коју ће морати да плате јавне власти у случају доцње, представља велику новину и показује колико су предлагачи одлучни да такво понашање сузбију, уважавајући резултате истраживања.

3.4. Клаузуле које су неправичне према повериоцу

У Предлогу је поштрен критеријум за утврђивање које су клаузуле неправичне према повериоцу и због тога ништаве. Клаузула којим се искључује право на затезну камату увек ће се сматрати неправичном. Злоупотреба слободе уговарања постоји и у случају када је уговорена каматна стопа нижа од затезне каматне стопе предвиђене Предлогом.⁴⁰

Од новина треба истаћи и следеће. Државе чланице дужне су да предузму мере како би сва права и обавезе које произлазе из директиве били потпуно транспарентни (нарочито стопа затезне камате). Избрисана је одредба која овлашћује државе чланице да искључе примену директиве када је камата нижа од 5 евра.

³⁹ Ова врста пенала, коју ће морати да плате јавне власти у случају доцње, представља велику новину и показује колико су предлагачи одлучни да такво понашање сузбију, уважавајући резултате истраживања.

⁴⁰ По ст. 2. чл. 277. ЗОО ако је стопа уговорене камате виша од стопе затезне камате, она тече и после дужникове доцње.

4. Недостаци нашег Закона о висини стопе затезне камате

У Србији је затезна камата регулисана Законом о висини стопе затезне камате.⁴¹ Поред каматне стопе, овај закон одређује и начин обрачуна камате. Међутим, најважније одредбе су нејасне, па и неупотребљиве.⁴² Ради анализе, цитирамо релевантне норме овог прописа:

Члан 2.

Стопа затезне камате састоји се од:

- 1. месечне стопе раста цена на мало*
- 2. фиксне стопе од 0,5% месечно.*

Члан 3.

Обрачун дуга увећаног за затезну камату врши се тако да се фиксна стопа од 0,5% множи износом главног дуга увећаног за камату по стопи из члана 2. тачка 1. овог закона, применом конформне методе.

За месец за који није позната стопа раста цена на мало, примењује се последња објављена месечна стопа раста цена на мало.

За месец за који је стопа раста цена на мало једнака нули или је негативна, месечна стопа затезне камате једнака је фиксној стопи из члана 2. тачка 2. овог закона.

Члан 4.

За месеце у којима је због једнократне корекције цена стопа раста цена на мало најмање за 10 процентних поена већа од есконтне стопе Народне банке Југославије, за стопу из члана 2. тачка 1. овог закона узима се аритметичка средина између есконтне стопе Народне банке Југославије и стопе раста цена на мало.

Члан 2, који нормира висину каматне стопе, је нејасан зато што није ни наговештено у каквом су односу стопе из прве и друге тачке. Не може се једна стопа „састојати“ од других. Норма не говори да ли је стопа затезне камате њихов збир, просек или њихов производ, или је пак стопа затезне камате само у одређеним случајевима

⁴¹ Закон о висини стопе затезне камате, "Службени лист СРЈ", број 9/01.

⁴² Исти закључак: Предраг Трифуновић, *Затезна камата – нека спорна питања*, Билтен ВСС 3/2003, стр. 280.

ма једнака некој од њих (као што прецизира став 3. чл. 3.). „Европско решење“ је много једноставније: стопа затезне камате је референтна стопа ЕЦБ увећана за 7 процентних поена.⁴³

Други проблем је у томе што наш Закон предвиђа каматну стопу на месечном нивоу. Ако, на пример, доцња траје годину дана, то значи да се камата коју дужник дугује обрачунава са 12 различитих каматних стопа. Што је доцња дужа, обрачун камате је компликованији из месеца у месец. По Директиви 2000/35/ЕС, стопа затезне камате се утврђује семестрално, што значи да за период доцње из нашег примера приликом обрачуна треба користити само две каматне стопе. И овде је европско решење једноставније.

Члан 3. ст. 1. нашег Закона, који уређује обрачун камате, скоро да је неприменљив. Ову тврдњу илустроваћемо примером. Узмимо да је раст цена на мало 0,3% и да је потребно израчунати камату почев од 1. до 30. у месецу (пуних месец дана) за дуг од 1.000.000 динара. Користећи дословно упутства из закона добијамо:

		Први корак:	Други корак:	Трећи корак:
Цитат дела норме	„Обрачун дуга увећаног за затезну камату врши се тако...“	„...Да се фиксна стопа од 0,5% множи...“	„...износом главног дуга увећаног за камату по стопи из члана 2. тачка 1. овог закона, применом конформне методе.“	
Поступак	Дуг са каматом =	0,005 *	$(1000000 * (1+0,003)^{30/30}) =$ Појашњење формуле конформне методе обрачуна: $G_k = G * (1 + p)^{dm/m}$, где је: G_k - главница са каматом; G - главница; dm - трајање доцње; m - број дана у месецу; p - стопа раста цена на мало (у облику коефицијента) ⁴⁴	= 0,005 * 1003000=5015 дин.

⁴³ Маја Станивуковић, уз напомену да не постоји домицилна камата за евро, сматра да је референтна каматна стопа Европске централне банке „најприближнија есконтној каматној стопи коју дефинише Закон о висини стопе затезне камате“, оп. цит., стр. 222.

Према томе, уколико применимо норму онако како је формулисана, добијамо да је дуг са каматом 5.015 динара, што је много мање и од самог дуга и од стварне камате! И на први поглед је јасно колико је оваква формулација неприхватљива (дуг са каматом у овом примеру је 1.008.015 дин).⁴⁵

Пропис треба да буде јасан и сваком разумљив, а постојеће решење не само да је недоречено, него је и потпуно погрешно. Законодавац је заправо желео да каже да на номинални износ дуга треба применити стопу раста цена на мало коришћењем конформне методе, а затим добијени износ сабрати са номиналним износом дуга. Тако добијени збир треба увећати за 0,5%.⁴⁶

Четврти проблем је начин обрачуна, јер од тога зависи износ камате. Камата се може обрачунавати простим и сложеним каматним рачуном. Код простог обрачуна главница је увек иста, а код сложеног обрачуна камата се у одређеним интервалима приписује главници, тако да резултати које они дају нису једнаки.⁴⁷ Предлог нове директиве предвиђа употребу простог каматног рачуна у одно-

⁴⁴ Обрачун камате никако није искључиво „економска тема“, иако се тако чини зато што је камата предмет и неких економских дисциплина. Обрачун затезне камате везан је за математику која је као универзални језик нужно, али и погодна средство за објашњавање различитих реалних и апстрактних појава па и затезне камате која је неспорно правна категорија. Одговор на фундаментално питање сваког облигационог односа, а самим тим и Облигационог права: „колико дужник дугује повериоцу?“, у значајном броју случајева веома зависи управо од начина обрачуна затезне камате и зато ова тема не сме бити игнорисана од стране правне науке под изговором да не спада у њен предмет. Угледни *Oxford Journals* издаје посебан часопис посвећен примени математике у праву, види: <http://lpr.oxfordjournals.org/>.

⁴⁵ Исти закључак: Драгиша Слијепчевић, *Допуштеност анатоцизма у обрачуну законске затезне камате*, Билтен ВСС 3/2004, стр. 153.

⁴⁶ Слично: Ивица Јанковец, *Правни аспекти новчаних обавеза*, Београд, 2003, стр. 134.

⁴⁷ „Проста камата“ (пропорционални или линеарни интерес) се рачуна по формули:

$$Г_k = Г \cdot (1 + pT)$$

где је:

Г_к - главница са каматом

Г - главница

p - каматни коефицијент (тј. каматна стопа изражена у % подељена са 100)

T - број протеклих периода за које је одређена каматна стопа.

су на наш Закон који налаже примену конформне методе што је један облик сложеног рачуна: „Према одредби члана 3. став 1. Закона о затезној камати, обрачун затезне камате врши се применом конформне методе. Овај метод израчунавања камате подразумева приписивање доспеле камате неисплаћеној главници, чиме се увећава главница која након тога служи као основица за обрачун затезне камате у наредном периоду.“⁴⁸

Према томе, док „наш“ обрачун карактерише велика компликованост (променљиве стопе, експоненцијални рачун)⁴⁹, по решењу изнетом у предлогу нове директиве камата се може израчунати најобичнијим калкулатором и то може учинити свако, без потребе да зна шта су конформни коефицијенти, приписивање, обрачунски периоди, месечне каматне стопе итд. Из упоредноправног прегледа (Бугарска, Мађарска, Хрватска, Словенија) се види да ниједна од ових земаља не прописује конформну методу за израчунавање затезне камате.⁵⁰

Закључак

Кашњење са плаћањем има бројне негативне последице не само за повериоца кога неажурност дужника најдиректније погађа водећи га у несолвентност и стечај већ и за друштво у целини зато што успорава обрт капитала, смањује привредну активност, негативно утиче на запосленост и конкурентност.

Зато се у Европској Унији улажу значајни напори у циљу стварања закона који обезбеђују инструменте за сузбијање кашњења у испуњењу новчаних обавеза. То се чини тако што се доносе прописи све строжи и ригорознији према дужнику, како би се на њега превентивно деловало да плати на време. Насупрот томе, у Србији као реминесценција неких прошлих времена, још увек влада менталитет претеране заштите дужника.⁵¹

⁴⁸ Одлука ВСС Прев. 230/98 од 11. новембра 1998. *Судска пракса привредних судова*, Билтен, бр. 1/99 стр. 84.

⁴⁹ Види: П. Трифуновић, оп.цит., стр. 283.

⁵⁰ Маја Станивуковић, оп. цит., стр. 231.

⁵¹ Најновији „изум“ наше праксе (који на жалост успева) је да власници прездужених предузећа иста затворе, и после неколико дана на истој локацији

Динамика рада у ЕУ на овом проблему доказује нашу тврдњу: 1995. донета је „Препорука о роковима плаћања у комерцијалним трансакцијама“, а 2000. „Директива о сузбијању закаснелих исплата у комерцијалним трансакцијама“ (2000/35/ЕС). У периоду од 2006. до 2008. Европска Комисија финансирала је бројна истраживања и студије о евалуацији Директиве 2000/35/ЕС и на основу добијених резултата 2009. објавила предлог нове директиве за борбу против доцње у плаћању у трговинским пословима. Са друге стране, наш Закон о висини стопе затезне камате из 2001, иако критикован у стручној литератури и проблематичан са аспекта примене у пракси,⁵² садржи иста решења као истоимени закони из 1989.⁵³ и 1996.⁵⁴ (са тим што је фиксна месечна стопа смањена са 1,2 на 0,5 %). Да ли је то поштовање принципа „да оно што је добро не треба мењати“, или (како се нама чини) инертност законодавца?

Ако се у много богатијим друштвима активно делује како би се кашњење са плаћањем смањило, у Србији, где је недостатак средстава хроничан, сигурно треба урадити много више ради отклањања истог проблема. Тај задатак се може лакше и ефикасније решити уколико искористимо путоказе из европског законодавства.⁵⁵

Директива 2000/35/ЕС даје широк спектар решења. Као средства за борбу против доцње у испуњењу новчаних обавеза поред затезне камате наводи се и *pactum reservati domini*, забрањене су клаузуле неправичне према повериоцу (нпр. наметање дугих рокова за плаћање), наложена је реформа процесног права. Предлог

отворе „нове“ фирме. Главна и једина суштинска разлика између старог и новог предузећа је у блокади рачуна.

⁵² Види: Петар Милутиновић, *О непримерности конформне методе за обрачун затезне камате*, Правни живот 10/2005, стр. 970.

⁵³ Закон о висини стопе затезне камате ("Службени лист СФРЈ", бр. 57/89).

⁵⁴ Закон о висини стопе затезне камате ("Службени лист СРЈ", бр. 32/93, 24/94 и 28/96).

⁵⁵ Хрватски закон о Обвезним односима (Narodne novine br.: 35, 17.03.2005.) усклађен је са Директивом 2000/35/ЕС: „Стопа затезних камата на односе из трговачких уговора и уговора између трговца и особе јавног права одређује се, за свако полугодиште, увећањем есконтне стопе Хрватске народне банке која је вриједила задњег дана полугодишта које је претходило текућем полугодишту за осам постотних поена, а у осталим односима за пет постотних поена“, чл. 29. ст. 2.

нове директиве, који предвиђа фиксну накнаду у случају дужничке доцње у износу који зависи од величине потраживања, као и право повериоца на једнократну накнаду у износу од 5% дуга, још је оригиналнији и иновативнији. Ипак, на основу поређења домаћих и европских прописа, као и анализа извршених у раду, издвајамо најважније закључке:

1. Директива 2000/35/ЕС има тачно утврђен домашај, односи се само на „комерцијалне трансакције“, док наш Закон о затезној камати не прави разлику према томе ко је дужник, а ко поверилац. Зато код нас постоји парадоксална ситуација да социјално угрожена лица која нису измирила рачуне дугују затезну камату по истим условима као нпр. правна лица са великим бројем запослених, што свакако треба исправити.

2. У предлогу нове директиве посебан напор је уложен како би се субјекти јавног права, као велики генератор привредне активности (али и врло лоши дужници), натерали да своје обавезе измирују на време. Јавни сектор је у бољем положају од приватног и зато су инструменти за сузбијање доцње оштрији према „јавним властима“. Ако имамо у виду да су Република Србија и њена тела (јавна предузећа) највећи дужници у држави, овакве мере морале би да нађу место и у нашим будућим законима.⁵⁶

3. Оно што свакако треба преузети су једноставна, а ефективна решења која се односе на одређивање каматне стопе и обрачун затезне камате. Уместо нејасних конформних коефицијената, фиксних стопа, раста цена на мало и промена на сваких месец дана (што је постојеће стање) треба искористити норму из Директиве 2000/35/ЕС: стопа затезне камате је референтна каматна стопа националне банке увећана за 7 процентних поена. И на крају, али не

⁵⁶ Према проценама Уније послодаваца Србије објављеним априла 2009., дуг државе привреди износи приближно 96 милијарди динара (око милијарду евра), а у одређеним периодима је пробијао и читавих 130, па чак и 150 милијарди (1,6 милијарди евра). „Милош Бугарин, председник Привредне коморе Србије, пре неки дан је, учествујући у информативној емисији једне ТВ станице са националном покривеношћу, два пута поновио да држава дугује привреди милијарду и четири стотине милиона евра. Ако је судити на основу те суме, онда је наша држава највећи појединачни дужник у држави.“ (извор: дневна штампа, април, мај 2009.).

најмање важно, треба одустати од конформне методе и прихватити прост каматни рачун, као што предвиђа предлог нове директиве. Прост каматни рачун се једноставно израчунава, а правичан је и за дужника и за повериоца без обзира на трајање доцње.

*Mihajlo Cvetković, LL.B.
Junior Teaching Associate
Law Faculty, University of Niš*

THE EUROPEAN DIRECTIVE ON COMBATING LATE PAYMENT IN COMMERCIAL TRANSACTIONS AND ITS IMPLEMENTATION IN THE SERBIAN LEGISLATION

Summary

In this paper, the author deals with the European Directive 2000/35/EC on combating late of monetary liabilities in commercial transactions and the viability of its implementation in the Serbian legislation. In the introductory part of the paper, the author defines the concept, the causes and the consequences of late payment in commercial transactions. The second part of the paper deals with the instruments envisaged in the Directive 2000/35/EC, the most important of which are the creditor's right to receive interest in case of late payment and to claim compensation for all the recovery costs incurred as a result of late payment, as well as the prohibition of contractual clauses which are grossly unfair to the creditor. In the third part of the paper, the author analyses the results of his research on the impact of the Directive 2000/35/EC and points to the innovative solutions contained in the 2009 Proposal for a new Directive on combating late payment in commercial transactions. The fourth part of the paper deals with the shortcomings in the Serbian Act on the Interest Rate on Arrears. In the conclusion, the author points to the solutions which should be taken over from the Directive 2000/35/EC and the new 2009 Proposal and incorporated in the Serbian legislation.

Keywords: *late payments, monetary liabilities, interest, compensation for recovery costs, interest rate on arrears*